

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

Управление образования администрации Каа-Хемского района

МБОУ СОШ с.Бурен-Хем

СОГЛАСОВАНО

ЗУВР
/Ооржак О.Б./

УТВЕРЖДЕНО

Директор
/Бичекей А.А./

Приказ № 1/3
от «30» августа 2025г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родной (тувинский) язык»
для обучающихся 5-го класса

Составила учитель родного
языка и литературы Карди К.Б

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

5-ки класска тыва дылга ажылчын программа ортумак ниити өөредилгеге хамаарыштыр РФ-тиң ФКӨС-түң негелделеринге, сорулгаларыңга даянып, Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының Национал школа хөгжүдөр институтунун 2017 чылда үндүргени «Тыва дыл болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылгазыңга чижек программаның» сорулгаларыңга болгаш негелделеринге дүүштүр кылган.

Тыва дыл – тыва чоннуң төрөөн дылы, тыва этностун төлээлеринин харылзажылга дылы. Россия Федерациязының хөй санныг чоннарының аразында түрк дылдыг чоннарның төлээзи болур тыва чоннуң төрөөн дылы. Тыва дыл өөредилге, культураның хөй янзы адырларында база ниитилел амыдыралында калбаа-биле ажыглаттынмышаан, дараазында хүлээлгелерни күүседип турар:

- тыва чоннуң салгалдарының аразында харылзажылганың база бир аргазы;
- тыва улустун байлак аас чогаалының болгаш тыва чечен чогаалдың хөй янзы жанрларының шыгжаттынып, кадагалаттынып турар дылы;
- өске эртемнерни шингээди алырыңга өзек болбушаан, уругларның бүгү талазы-биле сайзыраарының кол өзээ;
- эртемде чаа ажыдышкыннарның база амгы эртем, төөгү, уран чүүл база культураның хөй аңгы хевирлерин (жанрларын) дамчыдар байлаа;
- орус болгаш бүгү делегейниң чечен чогаалының болгаш эртем ажылдарының орус дылдан тыва дылче очулгазының дылы;
- амгы үеде нептереп турар массалыг чепсектер болгаш Интернет четкизинде информация, медээлерни дамчыдар болгаш чыырының кол аргазы болур.

ТР-ниң Үндезин хоойлузун (Конституциязы) (1991 ч.) езугаар тыва дыл Тыва Республикада орус дыл-биле дең эргелиг күрүне дылы болуп турар. РФ Конституциясында болгаш дылдар дугайында хоойлуда Россияның чоннарының дең эргелиин магадылаан. «Тыва АССР-де дылдар дугайында» (1990 ч.), «Тыва Республикада өөредилге дугайында Хоойлузу» (1996 ч.) ук эргелерни тодаргайы-биле амыдыралга боттандыраарының оруктарын айыткан. Төрөөн тыва дылыңга тода, шын база хостуг чугаалажып билири тыва кижиниң бүгү талалыг сайзыралыңга, амыдырал-чуртталгазыңга, ажыл-агыйыңга, эртем-өөредилгезинге чедиишкинниг болурунун магадылалын берип турар. Ынчангаш тыва уругларга төрөөн дылын орус дыл-биле деңге билири чугула болганда, ону школа назыны четпээн уруглар садтарыңга болгаш эге, ортумак база дээди өөредилге черлеринге бедик деңнелге сонуурганчыг кылдыр өөредир. Национал школа тыва улустун аас чогаалын болгаш тыва чечен чогаалдың байлаан таварыштыр сөс курлавырын байыдып, төрөөн дылыңга арыг, чараш, хостуг, албадал чокка чугаалап билир кылдыр келир үениң салгалын өөредип чаңчыктырыр.

5-ки класска тыва дыл эртемин шингээткениниң түңнелдери

Бот-тускайлаң түңнелдер:

- кижиниң интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы салым-чаяанын база мөзү-бүдүш шынарларын хевирлеп, сайзырадырыңга школага өөредилге үезинде төрөөн дылын дамчыштыр шингээди алырын медресеп билири, уругларның билиг чедип алырыңга ук дылдың ужур-утказын тодарадып, ону тыва чоннуң ыдыктыг, үнелиг эртинелериниң бирээзи деп угаап билири;
- тыва дылдың эстетиктиг дээштиин, үнезин медресеп билири; төрөөн дылыңга ынак болгаш ону хумагалап, хүндүлөп, ол дээш чоргаарланыры; ону национал культураның кезээ кылдыр билип, арыг эдилээри; тыва чоннуң национал культура талазы-биле аргадуржулгазын, билиглерин азы ук культура-биле холбашкан бүгү чүүлдерни школадан төрөөн дылын дамчыштыр шингээди алыр дээрзин медресеп билири;
- дылдың байлак сөс курлавырын болгаш грамматиктиг аргаларын бодунуң бодалдарын болгаш сагыш-сеткилин хостуг илередирде четче ажыглап шыдаары; бодунуң чугаа-домаан хайгаарап, сайзырадып, экижидеринче чүткүлдүг болуру.

Метапредметтиг (эртем бүрүзүндөн чедип азы шингээдип алыр) түннелдер:

1) Чугаа чорудулгазының (чугааның) бүгү-ле хевирлерин ажыглап билири:

Дыңнаары болгаш номчууру:

- бижимел болгаш аас дыңнадыгда медээниң утказын шынбилип алыры (чугааның утказы, сөзүглелдин темазы, кол утказы; кол болгаш немелде медээни ылгап шыдаары);
- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин номчулганың янзы-бүрү хевирлеринге (сөзүглелден херек информацияны дилеп-тып номчууру, чүгүртү азы улуг-каралап номчууру, ниити таныжылга кылдыр номчууру, сайгарып, шинчилеп тура бирден бирээ чокка номчууру) таарыштыр ажыглап билири;
- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин шын дыңнап билири; дыңнаарының янзы-бүрү хевирлерин (бир кижиниң тайылбыр чугаазындан болгаш аудио-, видеотехникадан сөзүглелдин кайы-бир кезээн шилип алгаш, дыңнаары, сөзүглелдин кыска утказы-биле таныжары болгаш ону тодазы-биле азы ылавылап дыңнаары) ажыглап билири;
- информация ап болур чүүлдерден, ооң иштинде өөредиглиг компакт-дисклерден, Интернет четкизинден; янзы-бүрү словарьлардан, тайылбыр номнардан болгаш электроннуг шыгжамырлардан медээлерни тып билири;
- тодаргай (бердинген) темага материалдарны тып, системажыдып билири; херек медээлерни боду тып билири; медээлерни чаартып азы ол-ла хевээр дамчыдып билири;
- сөзүглелдерниң утка, стилистика талазы-биле онзагайларын болгаш ажыглаан аргаларының аайы-биле дүүштүрүп болгаш деңнеп билири; литературлуг тыва дылдың шын адалгазының, лексиказы болгаш грамматиказының кол нормаларын сагыыры.

Чугаалаары болгаш бижири:

- кылып дээн ажыл-херээниң сорулгаларын (хууда болгаш эштери-биле) тодазы-биле билип, кандыг-даа ажылды чурум аайы-биле кылып, чедип алган түннелдерин үнелеп, аас болгаш бижимел чугаага илередин билири;
- дыңнаан азы номчаан сөзүглелиниң утказын даалга езугаар дамчыдып (планны тургузуп, утказын чугаалап, допчулай бижип, үнелел берип) шыдаары;
- сөзүглелдин утказын, кымга хамаарыштырганын, чугааның байдалын барымдаалавышаан, аңгы-аңгы хевирлерге болгаш жанрларга тургузуп шыдаары;
- аас болгаш бижимел чугаага бодунуң бодалын хостуг илередири, сөзүглелдин тургузуунуң негелделерин сагыыры (бодалының ужур-уткалыын, дес-дараалашкаан, харылзаалыын, темага дүүшкээн дээш о.ө.); номчаан, дыңнаан, көргөн чүүлдеринге бодунуң хамаарылгазын шын илередири;
- монологтуң янзы-бүрү хевирлерин (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын болгаш оларны холуй); диалогтуң янзы-бүрү хевирлерин: (хүндүлел аянын илередин диалог, айтырыг-харыы, чугаалажып орар кижизин чугаа чорударынче идиг бээри, өске кижини-биле бодал солчуру дээш о.ө.) ажыглап билири;
- амгы тыва литературлуг дылда шын адалга, лексика болгаш грамматиканың кол нормаларын, стиль нормаларын херек кырында ажыглап билири; бижимел чугаага шын бижилгениң, пунктуацияның кол дүрүмнерин сагыыры;
- чугаа этикединин нормаларын хажытпайн, чугаага киржип шыдаары; чугаа үезинде арын-шырайын болгаш шимчээшкннерин эптиг болгаш шын алдынары;
- өөренип азы ажыл кылып турар үезинде бодунуң хүн бүрүде чугаазын хынаттынып хайгаарап билири; чугааның утказы болгаш шын ажыглалының аайы-биле бодунуң дылын үнелеп, частырыгларын тып болгаш эдип билири; бодунуң тургусканы сөзүглелин эдип, өскертип, делгередип билири;
- эштериниң мурнунга улуг эвес дыңнадыг, илеткелди кылып, ооң утказын дамчыдып билири; маргылдаалыг, чидиг айтырыгларны бадыткалдарга даянмышаан, шиитпирлеп билири;

2) алган билиглер, мергежилдер, чаңчылдарын амыдыралга доктаамал ажыглап билири; төрөөн дылды өске эртемнерни шингээдип алырының кол чепсээ кылдыр ажыглаары; ону

өске-даа эртемнерге дылдың аргаларын сайгарарына ажыглап шыдаары;

3) долгандыр турар улус-биле харылзажып, кандыг-бир ажылды кылып тура, маргылдаалыг, чидиг айтырыглар шийтпирлээрде, эптиг чугаалажып, харылзажып билири; амыдыралчы болгаш ажыл-агыйжы чугаа үезинде чугаа культуразының негелделерин сагыры.

Предметтиг түннелдери

- Дылдың хүлээлгелеринин дугайында, тыва дыл – Россия Федерациясында Тыва Республиканың үндезин чурттакчылары тыва чоннуң төрөөн дылы база күрүне дылдарының бирээзи дээрзин, төрөөн дыл болгаш чоннуң культуразының сырый харылзаалыг болурун, төрөөн дылдың кижини бүрүзүнүн болгаш ниитилелдин амыдыралына ужур-дузазын билири;
- дылдың, эң ылаңгыя тыва дылдың, гуманитарлыг эртемнер системазына болгаш ниити өөредилгеде ээлеп турар туружун болгаш ужур-дузазын билири;
- төрөөн дылдың эртем талазы-биле үндезиннерин; оларның чадаларының болгаш билиглеринин аразында харылзааларын шингээди алыры;
- дыл эртемнин кол баазалыг билиглерин болгаш ооң кезектерин шингээдири: дыл болгаш чугаа, харылзажыр чугаа, бижимел болгаш аас чугаа, монолог, диалог болгаш оларның хевирлери; чугааның байдалы; чугаа (чугаалажыры), эртем, публицистика, албан-херек, чечен чогаал стильдери болгаш оларның жанрлары, дылы; чугааның утка-хүлээлгелеринин аайы-биле хевирлери (тоожуушкун, чурумал, угаап боданышкын); сөзүглел, сөзүглелдин хевирлери; дылдың кол-кол кезектери, оларның демдектери болгаш чугаага ажыглалының онзагайларын шингээди алыры;
- тыва дылдың лексика болгаш фразеологиязының кол стилистиктиг курлавырларын, тыва литературлуг дылдың нормаларын (шын адалганың, грамматиктиг, орфографтыг, пунктуастыг), чугаа этикединин дүрүмнерин шингээдири болгаш оларны херек кырында амыдыралга аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары;
- дылдың кол кезектерин, дылдың грамматиктиг категорияларын танып билири болгаш сайгарары, чугаага шын ажыглаары;
- сөстүн янзы-бүрү сайгарылгаларын (фонетиктиг, лексиктиг, морфемниг, морфологтут), сөс каттыжышкынының болгаш домактын синтаксистиг сайгарылгазын шын кылып, сөзүглелдин тургузуунун болгаш кол демдектеринин аайы-биле, дылдың кандыг хүлээлгелерин күүседип чоруунун болгаш уран аргаларны ажыглаанының аайы-биле сайгарары;
- лексиктиг болгаш грамматиктиг синонимнерни ажыглаанындан кижиниң чугаазының чечен-мерген, а чечен чогаал дылының каас-чараш, байлак болу бээр аргаларын билири болгаш чугаазына шын ажыглаары;
- төрөөн дылдың эстетиктиг хүлээлгелерин медресеп билири, чечен чогаалдың дылын сайгарып тура, чугааның эстетиктиг талазын үнелеп билири.

5-ки класска тыва дыл эртемнин допчузу

5 КЛАСС (34ш)

Кирилде тема (1 шак)

1. Дыл болгаш харылзажылга.
2. Дылдың амыдыралга болгаш харылзажылгага ужур-дузазының дугайында медресеп билири болгаш ону тодарадыры.

Эге класстарга өөрөнгөн чүүлдерни катаптаары болгаш

чугаа сайзырадылгазы (2 шак)

1. Үннер болгаш үжүктөр: кыска болгаш узун ажык үннер болгаш оларны шын бижири; сөстөрнүн эгезинге *т-д*, *п-б* деп ажык эвес үннерни шын бижири; *я*, *е*, *ң*, *ю* деп ажык үжүктөрлиг сөстөрни шын бижири.

Чугаа кезектери. Чүве аттарының саннарга болгаш падежтерге өскерлири, домакка кол сөс, сөглекчи болуру. Демдек ады. Демдек адының тодарадылга болуру. Арынның ат оруннары. Домакка ийиги черге кижигүннер болуру. Кылыг сөзүнүн арыннарга, саннарга,

үелерге өскөрлири. Домакка сөглөкчи болуру.

Дорт чугаалыг домактар, оларга бижик демдектери. Сөзүглел дугайында билиг. Сөзүглелде кол бодал болгаш тема. Хевирлери. Планы.

2. Үннер болгаш үжүктөрни ылгаары. Эге класска чүве ады, демдек ады, ат орну, кылыг сөзүнүң дугайында алган билиглериң бадыткаары. Дорт чугаалыг домактарга бижик демдектерин сагыры. Схема аайы-биле дорт чугаалыг домактарны чогаадыры. Сөзүглелдин тема, идеязы болгаш хевирлерин тодарадыры, планын шын тургузары. Сөзүглелдин кол демдектерин тып билири.

Лексика болгаш чугаа культуразы. Чугаа сайзырадылгазы (1 шак)

1. Лексика дугайында билиг. Сөс болгаш ооң лексиктиг утказы. Тайылбырлыг словарь дугайында. Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөр. Сөстөрнүң дорт болгаш доора уткалары. Омонимнер. Тыва дылдың лексиказының кол темалыг бөлүктери. Синонимнер. Антонимнер. Табу сөстөр болгаш эвфемизмнер. Фразеологизмнер азы быжыг сөс каттыжышкыннары. Фразеология дугайында билиг. Фразеологизмнернүң (быжыг сөс каттыжышкыннарының)

демдектери болгаш утказы. Фразеологтук словарьлар.

2. Хөй уткалыг сөстөрнүң лексиктиг уткаларын словарьлар дузазы-биле тодарадыры, оларны чугаага шын ажыглаары; сөзүглелдерде синонимнер, антонимнер, омонимнерни, хоруглуг болгаш ойзу адаан сөстөрни тывары, оларны чугаага шын хереглээри; сөстүң доора болгаш дорт уткаларын эки билири; көжүргөн уткада сөстөрнүң ужур-утказын, уран-чечен чурумалдыг аргалар азы троптар тургузарыңа ужур-дузазын билири. Хөй уткалыг сөстөр биле омонимнерни ылгаары; сөстөрни илередип чоруур утказының аайы-биле темаларга аңгылаары. Тыва дылдың словарьлары-биле ажылдап, оларны ажыглап билири.

Фонетика. Орфоэпия. Чугаа культуразы.

Чугаа сайзырадылгазы (2 шак)

1. Фонетика дугайында ниити билиг. Үн – дылдың кезии. Чугаа органнары болгаш чугаа үннериниң тургустунары. Артикуляция дугайында эге билиг. Фонетиктиг транскрипция болгаш ооң чамдык демдектери-биле таныштырылга. Ажык болгаш ажык эвес үннер. Ажык үннерниң бөлүктээшкени. Кыска, узун база өк-биле адаар ажык үннер болгаш оларны шын адаары. Кадыг болгаш чымчак ажык үннер, оларның аяннажылгазы. Аяннажылгага чагыртпайн баар таварылгалар. Ажык эвес үннер, оларның бөлүктээшкени: 1) ыт, дааштың киржилгезиниң аайы-биле: ыткыр, дүлей болгаш аяр; 2) адаарының күженишкениниң аайы-биле: күштүг, кошкак, эң кошкак (сонорлуг үннер). Ажык эвес үннерниң үжүктөрүн шын адаары. Сөске ажык эвес үннерниң каттыжар чурumu болгаш дөмейлежири. Ийи ажык үн аразыңа дүлей ажык эвес үннерниң ыткыр үннер-биле солчуру. Орфоэпия дугайында билиг. Тыва дылда ударение.

2. Үннер болгаш үжүктөрни ылгаары, оларны шын адаары болгаш бижири; сөстөрнүң транскрипциязын кылыры. Кыска, узун, өк-биле адаар ажык үннерни; кадыг болгаш чымчак ажык үннерниң аяннажылгазын сагыры. Ыткыр, дүлей болгаш аяр (сонорлуг) ажык эвес үннерни ылгаары. Сөстүң фонетиктиг сайгарылгазын кылыры. Шын адалганың дүрүмнерин сагыры. Тыва дылдың ударениезиниң доктаамал туруштуун шын билип алыры.

Графика, орфография болгаш чугаа культуразы.

Чугаа сайзырадылгазы (1 шак)

1. Графика, ооң хевирлери. Алфавит. Амгы тыва алфавиттин тургузуу. *Ъ* болгаш *Ь* (кадыг болгаш чымчак) демдектерни хереглээри. Слог болгаш ооң хевирлери. Үннер болгаш үжүктөрнүң сан талазы-биле дүгжүп азы дүүшпейн баары. Узун болгаш өк-биле адаар ажык үннерни, дакпырлап бижиир ажык эвес үннерни бижикке ажыглаары. *Й* үннүг ажык үжүктөр, оларны шын бижири болгаш ажыглаары. Сөс эгезинге *Т-Д, П-Б* деп үннерниң үжүктөрүн шын бижири. Улуг болгаш бичии үжүктөрни хереглээри.

2. Сөстөрни слогтарга чарып билири, оларны шын көжүрери. Узун болгаш өк-биле адаар ажык үннерни, дакпырлап бижиир ажык эвес үннерни бижикке шын демдеглээри. Улуг

болгаш бичии үжүктөрнү бижимел ажылдарга ажыглап билири. Орфографтыг словарьларны ажыглаары, орфография дүрүмнөрүн сагыыры.

Сөс тургузуу. Сөс чогаадылгасы. Орфография.

Чугаа сайзырадылгасы. (4 шак)

1. Сөстүн уткалыг кезектери (морфемалар) – дазыл, чогаадылга, өскөртүлгө кожомактары. Кожомактарнын вариантылыг болуру. Төрөл сөстөр. Укталган болгаш укталбаан дөстөр. Сөс чогаадылгасы. Морфологтут (кожомактыг) арга. Синтаксистиг арга-биле (ийи дөстүн каттышканындан) чаа сөстү чогаадыры. Хурааңгайлаан нарын сөстөр, оларны шын адаары болгаш бижири.

2. Сөстүн тургузуун сайгарары. Чогаадылга болгаш өскөртүлгө кожомактарын танып, ылгаары. Төрөл сөстөрнү тывары. Укталган болгаш укталбаан дөстөрнү ылгаары. Сөс чогаадылгасынын кол аргаларын билири. Хурааңгайлаан сөстөр, оларны шын адаары болгаш бижири, оларга кожомактар немежирге, тургузуун шын сайгарары.

Морфология. Синтаксис. Орфография.

Чугаа культуразы. Чугаа сайзырадылгасы (15 шак)

1. Грамматика, ооң кезектери (морфология, синтаксис), өөренир чүүлдери. Морфология дугайында билиг. Чугаа кезектери, оларнын бөлүктөрү.

2. Тускай болгаш дузалал чугаа кезектери, оларнын грамматиктиг демдектерин ылгаары.

Чүве ады, ооң синтаксистиг ролю болгаш шын бижилгези

1. Чүве ады – тускай чугаа кезээ, ооң ниити утказы. Тодаргай болгаш туугай чүве аттары, кол лексика-семантиктиг (темалыг) бөлүктөрү. Хуу болгаш ниити чүве аттары. Хуу аттарга кавычкаларны хереглээри. Чүве аттарынын бичеледир, чассыдар хевирлери. Чүве аттарынын сан, хамаарылга хевирлери болгаш ооң кожомактары, илередир уткалары. Чүве аттарынын падежтерге өскөрлери, синтаксистиг хүлээлгези. Чүве адынын кылыг сөзү-биле сырый холбаалыгы. Адаарынын падежи болгаш чүве адынын домакка кол сөс база сөглөкчи болуру. Адаарынын падежинде чүве аттарынын адалга болуру. Хамаарыштырырынын падежи болгаш чүве адынын домакка тодарадылга болуру. Бээринин падежи болгаш чүве адынын домакка доора немелде база байдал болуру. Онаарынын падежи болгаш чүве адынын домакка дорт немелде болуру. Турарынын падежи болгаш чүве адынын домакка доора немелде база байдал болуру. Үнеринин падежи болгаш чүве адынын домакка доора немелде база байдал болуру. Углаарынын падежи болгаш чүве адынын домакка доора немелде база байдал болуру. Үлегерлеп алган сөстөрнүн сан, падеж болгаш хамаарылга хевирлерин шын бижири. Чүве адынын морфологтут сайгарылгасы.

2. Янзы-бүрү чогаадылга кожомактары-биле укталган чүве аттарын тургузары. Хуу болгаш ниити чүве аттары шын адаары болгаш бижири. Чүве аттарынын бичеледир, чассыдар хевирлерин шын бижип, ажыглаары. Чүве аттарынын сан, хамаарылга кожомактарын шын бижири. Адалганы кол сөстен ылгаары. Адалгалыг домакка бижик демдээн сагыыры. Чүве адынын кол сөс болуп чораш, кылыг сөзү-биле сырый холбаалыгын билири. Үлегерлеп алган сөстөрнүн сан, падеж болгаш хамаарылга хевирлерин шын тургузуп, оларны аас болгаш бижимел чугаага шын ажыглаары. Чүве адынын морфологтут сайгарылгасын кылып билири. Чүве аттарынын доора падежтеринин домакты делгередиринге ужурдузасы. Домакта сөстөрнүн аразында харылзаалыгын медресеп билири.

Демдек ады, ооң синтаксистиг ролю болгаш шын бижилгези

1. Демдек ады – тускай чугаа кезээ, ооң утказы болгаш грамматиктиг демдектери, синтаксистиг хүлээлгези. Демдек аттарынын тургузуунун аайы-биле бөлүктөрү болгаш чогаадылгасы. Шынарнын болгаш хамаарылганын демдек аттары. Шынарнын демдек аттары, оларнын өйүндө, кошкадыр, күштелдирер чадалары, илередир уткалары. Демдек аттарынын темалыг бөлүктөрү: шынар-демдээн, өң-чүзүнүн, хевирин, хемчээлин көргүзөр демдек аттары. Хамаарылганын демдек аттары, тургустунары, илередир уткалары. Демдек адынын синтаксистиг хүлээлгези. Демдек адынын морфологтут сайгарылгасы.

2. Демдек аттарынын утказын болгаш морфологтут демдектерин тодарадыры. Демдек

адының морфологтуг сайгарылгазын кылып билири. Чугаага чүвениң янзы-бүрү демдектерин, шынарын демдек аттары-биле көргүзери.

Сан ады, ооң синтаксистиг ролу болгаш шын бижилгези

1. Сан ады – тускай чугаа кезээ, ооң ниити утказы, морфологтуг демдектери болгаш синтаксистиг ролу. Бөдүүн, нарын, составтыг сан аттары. Сан аттарының бөлүктери. Түң болгаш дугаар сан аттары. Чыырының, үүрмектээриниң, аңгылаарының, чоокшуладырының сан аттары болгаш оларны шын бижири. Сан адының нарын сөстөр тургузарынга киржилгези. Сан аттарының синтаксистиг хүлээлгези. Сан адының морфологтуг сайгарылгазы. Араб болгаш рим чурагайлар-биле айыткан сан аттарының кожумактарын шын бижири. Тыва дылда хемчег илередир чамдык сөстөрнүң ажыглалы.
2. Сан ады чүве ады-биле каттышканда, чүве адын чаңгыстың санынга ажыглаары. Үе санын (чыл, ай, хүннү) шын ажыглаары. Чүвөлөрнүң санын чоокшуладыр сан аттары-биле көргүзери. Тыва чогаалда хемчег илередир сөстөрнү тып, ужур-дузазын айтып билири. Сан адының морфологтуг сайгарылгазын кылып билири.

5 класскачылдургузунда өөрөнгөн чүүлдерингекатаптаашкын.

5-ки класстың тыва дылга өөрөдилге – тематиктиг план

№	Темалыг бөлүктөр	Ниити шагы	Хыналда ажыл	Чугаа сайзырадылгазы
1	Кирилде кичээл.	1		2
2	Эге класска өөрөнгөн чүүлдерин катаптаары	2	1	
3	Лексика болгаш чугаа культуразы.	2	1	
4	Фонетика. Орфоэпия. Чугаа культуразы.	2		1
5	Графика, орфография болгаш чугаа культуразы.	2		
6	Сөс тургузуу.	3		
7	Сөс чогаадылгазы.	3	1	1
8	Морфология. Орфография.	16	3	1
9	Чыл дургузунда өөрөнгөниң катаптаары.	3	1	
	Ниитизи-биле	34	6	3

ТЕМАЛЫГ ПЛАННААШКЫН

5 класс(34 шаг)

Бөлүк	Тема	Шакса н ы	Өөрөнгөнчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының колхевирлериниңчи
Дылдугай ынданиит и билиглер	Кирилдекичээл Тывадылдугайында	1	Дыл дээрге кижилерниң харылзажырчу Тыва чоннун төрөөн дылының дугайын, Тывадылдың ниитилеге ужур-дузазынт

Дылдугай ындаэртем ниңкезекте ри	1-4 класстарга өөренгенчүүлдерингекатаптаашкын Үнболгаш үжүк. Чугаакезектери:чүве ады, демдек ады, арынныңаторуннары, кылыгсөзү. Сөс каттыжыышкыныболгашдомак. Сөзүглел.	2	Үннерболгашүжүктөрнийылгаар. Чүве ады, демдек ады, арынның аторун Чүвеаттарынпадежтерге,саннаргаөскер Домактаколсөс,сөглекчинитывар.Чүвеа Кылыгсөзүнарыннаргаболгашсаннаргаө Бөдүүндомактарнытургузар. Медээ, айтырыг, кыйгырыгдомактарын сагыыр. Сорулгазыныңаайы-биледомактарныыл
	<i>Диктант</i>		
Чугаабо лгаш чугаалажы пхарылзаж ыры	Чугаачорудулгазы.Чугаакультуразы Диалог дугайында билиг.Монолог.	1	Диалог болгаш монологту ылгаар.Аасч сонуургалынтоттурупчугаалажыр,бодал Аас болгаш бижимел монологту(тоожу боданыышкын)тургузар. Аңгы-аңгыбайдалдардачугаа этикединиң дүрүмнерин сагыыр. оюннарга(чугаага)киржир. Бодунунбодалынилередир,чугаакульту Чаңгысклассчыларыныңчугаазында эрт болгашэдер.
	<i>«Аржаанап чоранывыс»азы «Лагерьгедыштанганым» дептемагачогаадыг тоожуушкун</i>		Бижимелчугаазынсайзырадыр,тывадыл нормаларын, чугаакультуразынсагыыр. бижимелилередир.
Фонетикабо лгашорфоэп ия	Фонетикадугайындабилиг. Үн – дылдың эң бичиикезии. Чугаа органнары болгашчугаа үннерининтургустунары. Үннернинуткаылгаархүлээлгелери(шынарлары) Ажыкүннернин бөлүктээшкени: кыска,узун, өк-биле адаар;мурнууодуругнун (чымчак), артыюдуругнун (кадыг),эрин-билеадаарболгашадаваc. Ажык үннерниаяннажылгазы(синг армонизм). Ажыкэвесүннерниң бөлүктээшкени: ыткыр,дүлей; күштүг, кошкак, эңкошкак(аяар). Сөске ажык эвесүннерниңкаттыжарчурумубо лгаш дөмейлежири.Ийиажыкүн аразынга дүлей ажыкэвес үннерниң ыткыруннер-билесолчуру. Фонетиктиг транскрипцияболгашооң чамдык	2	«Фонетика»,«орфоэпия»дептерминнерн Фонетика, орфоэпияның кол билиглерин Ажык болгаш ажык эвес үннерниаңгыл Артикуляциядугайындабилир. Адалгазыныңаайы-билеылгалдарын барымдаалап, ажык үннерни тодарадыр Үннернинуткаылгаархүлээлгелерин(шы Ажык болгаш ажык эвес үннергехаракт Сөстөргө аяннажылганы сагыыр,аяннаж баартаварылгаларныбилир,чижектергек Ажык эвес үннерни ыт, дааштыңкирж адаарыныңкүжениишкениниң аайы-бил Сөскеажыкэвесүннерниңкаттыжарчур чижектергекөргүзер. Сөсте ийи ажык үн аразынга дүлей ажы билесолушканынтывар. Сөстөрдөажыкэвесүннернишынадаар.Т билесөстөрнишын адаарының болгаш бижиириниңонзагайларын тайылбырлаар.Транскрипцияның демдектериншынажылгаар: узунажык үннер – дагаа [та ^в га:], аяа [айа:], өк-бил эвес үннер –пар [п ^в ар], тал [т ^в ал],сөс эг

	демдектери. Слог. Тывадылдаударение.Орфоэпия дугайындабилиг. Чугаа үннерин болгашударениениадаарыныңколдүрүмн ери.		бар[пар],дакпырлапбижииражыкэвес үжүктерниң үннери – аттар [атар],аккы болгашүжүктерниңсаныындүүшпезин тайылбырлаар. Сөстүң транскрипциязын бижиир,фонетика болгаш хаалчак слогтарныаңгылаар. Тыва дылда шын адалганың дүрүмнери сагывышаан,сөзүглелдерниномчуур. Бодунуң чугаазынга фонетика болгашорфоэпия билиглерин,мергежилдеринхерек кырып ажыглаар. Бодунуңболгашөскеулустан чугаазындашынадалганыңдүрүмнеринсөзүглелдиргээр.
	<i>Чогаадыкчыажыл</i>		Фонетикага хамаарыштыр бердингенчолуу болгаш Ажык,ажыкэвесүннергесхемалар,таблицилдериндемонстрациялар.Схемалар, таблицаларны ажыглап сөзүглелдиргээр.
	<i>Тест(айтырыглар)</i>		Фонетика болгаш орфоэпиягахамаарыштыр темага хамаарышканбодунуңбилиинхыпкан кылыр.
Графика	Графика Алфавит болгаш ооңужур-дузазы. Тываалфавит.	1	Графикага хамаарышкан кол билиглерин билгээр. Латиналфавиткеүндезилээнтываалфавит. Кирилл алфавидинге үндезилээн тываалфавит. Алфавиттисловарьлар,тайылбыр номнар,энциклопедияларданмедээ дилээ билгээр. Ниитилел амыдыралынга бижиктиңажыктыг кылыр.
Чугаачору дулгазы болгашчугаакультуразы	<i>Чогаадыкчыажыл</i>		Тываныңкайыдевискээрлеринде бижиктигтураскаалдарбарынсонуургаптыр дүрзүлеришинчилээр,чүгеоларнычуруп билгээр. Информантылар-биле ужуражыр, билгээр. Номчулгазалдарынчебаар. Чаңгыс классчыларыныңмурнунгаилеткелди кылыр.
Орфография	Сөске ажык эвесүннерниңүжүктериншынбижиир и. Й үннүг үжүктерни (я, е,ё, ю)сөстөргө ажыглаарыболгашшын бижири. Кадыг (ь) болгаш чымчак(ь) демдектернихереглээри.	1	Узадыр, өк-биле адаар ажык үннери иштингеажыкэвесүннерниңүжүктерин дакпырлапбижииринтайылбырлаар. Тыва орфографияның нормаларынасагып билгээр. бдеп үннерниңүжүктерин шын бижиир; өк-биле адаар ажык үннерлигсөстөргө дылдан үлегерлээн сөстөргө ь (чымчакде) билгээр. Бижиккехуучүвеаттарынга,домак эгезингеулугүжүктерниажыглаар.
	<i>Словарьлыгдиктант</i>		Словарьлыгдиктантыныбижиир. Тыва орфографияныңнормаларын сагыыр.
Сөстургузуу болгашсөсчугаадылг	Морфемика –дылэртеминиңкезээ. Тывадылдасөстүнүткалыг	3	Сөстургузуу болгашсөсчугаадылганың кол билиглериншиңгээр. Сөстүнүткалыгкезектерин(морфемаларны) билгээр.

азы	кезектери(морфемалар). Сөстүңтургузуу.Сөстүңдазылы.Төрөлс өстөр. Сөс чогаадылгазы – дылэртеминин кезээ Сөстүң тургустунааргалары:Морфологтуг(к ожумактыг)арга. адылгакожумактары. Аттыг чугаа кезектерин,кылыг сөзүн, наречиенитургузаркожумактар. Синтаксистигарга. Хурааңгайлаансөстөр. Хевир тургузаркожумактар: чүве адыныңбичеледир, чассыдаркожумактары,демдек адының чадаларыныңкожумактары, кылыгсөзүнүң болбас хевириниңкожумаа, кылыг сөзүңгенемелдеуткакииреркожумактар. Өскертилгекожумактары:чүве адыныңпадеж, сан,арынкожумактары; кылыг сөзүнүң сан, арын,үекожумактары. Сөстүңдөзү:укталган,укталбаан. Сөстүң морфемнигсайгарылгазы.	өскертилгекожумактарынбилип алыр. Сөстүңтургустунааргаларын тодарадыр: морфологтуг (кожум каттышканы)болгашхурааңгайлаарарга. Чогаадылгакожумактарыныңдузазы-бил кылыгсөстөрин,наречиелернитургузар. Чогаадылгакожумактарының ажыглалын тайылбырлаар (-чын, -чи, -кч болгашоларныңфонетиктигвариантылар чүве адын тургузарын; -лыг, -зыг, -кыр, - оларныңфонетиктиг вариантыларыныңд Хурааңгайсөстөрнишынадаар,оларгакож Хевиртургузаркожумактарныажыглаар: чассыдаркожумактарын (чык, -чыгаиш, -а фонетиктигвариантыларын),демдек ады чадаларының кожумактарын (-ак, -зумаа гырболгашоларныңфонетиктиг вариант кылыгсөзүнүңболбасхевириниңкожумаа кылыгсөзүңге(причастие,деепричастие)и Сөсте чогаадылга болгаш өскертилгекож өскертиркожумактарнытаныр. Тывадылдакожумактарныңтуружунтайы Укталган, укталбаан дөстүг сөстөрнианг эвес үн-биле төнгөн дазылга, ажыкүндө үннерниң ыткыр үннер-билесолчурунт Сөстүңморфемнигсайгарылгазынкылыр Тывадылдыңсловарьларынсөстүң тургузуунтодарадырынгаажыглаар.
	<i>Хыналдаажыл</i> <i>Эдертиг</i>	Сөстургузууболгашсөс чогаадылгазынгахыналдаажылдыкүүүсөд Тывачугаанышиңгээдипапшыдаар. Планны тургузар. Эдертигни бижиир.Би

Лексикология болгаш фразеологи я	Лексикология – дылэртеминиңкезээ. Сөс болгаш ооң лексиктиг утказы. Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөр. Сөстөрниң дорт, доора болгаш көжүргөн уткалары. Омонимнер. Синонимнер. Антонимнер. Табу сөстөр болгаш эвфемизмнер. Фразеологизмнер дугайында би лиг. Фразеологизмнерниң колдемдектери болгаш утказы. Тыва дылдың тайылбыр болгаш фразеологтук словарьлары. <i>Хыналда ажыл</i>	4	Лексиканың кол билиглериниң ээдири. Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөрни аң тывадылдың словарьларының дузазы-биле уткалыг сөстөрни болгаш омонимнерни Дорт, доора болгаш көжүргөн уткалыг сөстөр Сөзүглелден синонимнер, антонимнер, омонимнерни тывар, оларны Сөзүглелден табу болгаш эвфемизмнерни эвфемизмнерни ажыглаар. Сөзүглелден фразеологизмнерни тывар, оларны синонимниго дуруг тургуза тайылбырлаар болгаш чугаага ажыглаар. Тывадылдың фразеологтук словарьна фразеологизмнерниң утказын тодарадыр дузазы-биле тодарадыр.
Чугаачору дулгазы болгаш чугаа культура зы	«Төрээн дылым дугайында бодалым» деп темагачога адыг-угаап боданышкын.		Лексикология болгаш фразеологияга хыналда ажылдык үүсөдир. Планны тургузар. Бодунуң бодалын бижим маларны болгаш чугаа культуразын сагыр.
Морфология	Морфология – грамматиканың бир кезээ. Тывадылда чугаа кезектериниң бөлүктээшкени.	1	Морфологияның кол билиглериниң ээдири. Сөстүң грамматиктиг болгаш лексиктиг чугаа кезектерин аңгылаар. Эгешколага алган билиглерин сактып, чугаа Оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар, чугаа культурун сагыр.
	Чүве ады. Чүве адының ниити утказы, грамматиктиг демдектери. Тодаргай болгаш туугай чүвеаттары. Хуу болгаш ниити чүвеаттары. Чүве адының бичеледир, чассы дархевирлери. Хевир тургузар кожумактарны шын бижири. Чүве адының тургустунары (морфологтук, синтаксистиг арга, хурааңгайлаарга) Чүве адының морфологтук демдектери. Чүве адының саны.	7	Чүве адының грамматиктиг утказын тодарадыр, морфологтук демдектер барымдаалап, чүвеаттарын тодарадыр. Чү аргаларын (морфологтук, синтаксистиг а Домакка чүве адының синтаксистиг хүлээл Тодаргай болгаш туугай чүвеаттарын, олар Хуу болгаш ниити чүве аттарын, оларны Хуу болгаш ниити чүвеаттарының шын сагыр. Чүвеаттарының бичеледир, чассы Хевир өскертир кожумактарны шынажыг Адалга дугайында билигни алыр, адалга бо ылгаар, адалгалыг домактарга бижи Доора падежтерниң кожумактарында

	Хамаарылга хевириндечүвеаттары. Чүве адының падежтери,оларның грамматиктигутказы, кожумактарынынбижири. Чүве адыныңсинтаксистиг хүлээлгези.Чүве адының кылыг сөзү- билехолбаалыы. Адаарының падежиндечүве аттарының адалгаболуру. Орус дылдан үлегерлээнсөстөрниц грамматиктигхевирлериншын бижири. Чүве адыныңморфолтуг		Чүвеаттарынсаннарга,арыннарга,падежтерин Чүве адының кылыг сөзү-билехолбаалыы. Орус дылдан үлегерлээн сөстөрницкожуу Чүвеадыныңморфологтугдемдектеринто Чүвеадыныңморфологтугсайгарылгазын
Чугаа чорудулгазы	<i>Хыналдаажыл</i>		Чүве адынга хамаарышкан хыналдаажыл
болгашчуг аакультуразы			
Морфология	Демдекады. Демдек адының ниитиутказы болгашморфологтуг демдектери.Демдек адыныңтургустунары(морфологтуг,синтаксистиг аргалар,сөстүн катаптаанындан).Шынарның болгашхамаарылганың демдекаттары. Шынарның демдекаттары, оларның өйүндө,кошкадыр, күштелдирерчадалары, илередируткалары (демдек адыныңхевир тургузаркожумактары). Демдек аттарыныңтемалыг бөлүктери:шынар-демдээн, өңчүзүнүн, хевирин,хемчээлин көргүзердемдекаттары. Укталган,укталбаандемдекаттары . Демдек адыныңсинтаксистигхүлээлгези.Демдек адыныңморфологтугсайгарылгазы. <i>Словарьлыгдиктант</i>	6	Демдек адының ниити утказынтодарадыр,морфологтугдемдектеринтодарадыр. Демдекадыныңтургустунарынтайылбыр 1) чогаадылга кожумактарының дуказы-фонетиктиг вариантылары; 2)сөстөрницорлан-эрес; тудуштур бижиир:кара+ала(кара-кара). Демдекаттарынчогаадыр. Шынарныңболгашхамаарылганыңдемдекаттары. Шынарның демдек аттарының өйүндө,кошкадыр,чачадаларынтургузар,оларны аңгылаар. Шынарныңболгашхамаарылганың демдек аттарының темалыг бөлүктөрүнө Укталган,укталбаандемдекаттарынтодарадыр. Демдек адының синтаксистигхүлээлгези. Демдек аттарын домакка хүлээлгезинтайылбырлаар. Демдекадыныңморфологтугсайгарылгазы. Демдекадыкиргендомактарнысайгарарбы

Чугаачору дулгазы болгаш чугаакульт уразы	Чогаадыкчы ажыл. Чурук- билеажыл.		Тырттырган азы чураан чурук-билетаны сайгарар.Диалогка киржир. Чурукка атт сөзүглелдигтургузар,бодунуңбодалыниле
Морфолог ия	Сан ады, ооңграмматиктигутказыболгаш морфологтугдемдектери. Сан адының тургузуу:бөдүүн, нарын болгашкаттышкан(составтыг). Санаттарының бөлүктери. Түн болгашдугаарсанаттары. Чыырының,үүрмектээринин,аңгылаа рының,чоокшуладырының санаттары болгаш оларнышынбижири. Сан адының синтаксистигхүлээлгези. Сан адыныңнарынсөстөр болгаш фразеологизмнертургузарынга киржилгези.Араб болгаш римчурагайлар-биле айыткансан аттарыныңкожумактарынын бижири. Тыва дылда хемчегилередир чамдыксөстөрниңажыглалы.Санадыны ңморфологтугсайгарылгазы. <i>Тест-айтырыглар.</i>	2	Сан адының грамматиктиг болгашморф нарын болгаш каттышкан(составтыг)сан Сан аттарының бөлүктөрүн тодарадыр:т чыырының, үүрмектээринин,аңгылаары Сан адының чүве ады-биле каттышканд ажыглаары(чижээ:тозанаът).Үесанын(чы Санаттарыныңшынбижилгезинсагыыр.С хүлээлгезинтодарадыр. Сан аттарының дузазы-биле нарынсөсте Сан аттары кирген фразеологизмнерниң Сөзүглелдердентывахемчегилередирсөс Морфологияга хамаарышканайтырыглар хынаар,бодунгатүңнелдерниүндүрер. Санадыныңморфологтугсайгарылгазынк
Чугаачору дулгазы болгашчуг аакультура зы	5класскаөөренгенчүүлдеринге быжыглаашкынДиалог. Монолог.Фонетика.Орфоэп ия.Графика.Лексикология.Ф разеология. Морфология.	3	Кижиниңамыдыралынгадылдыңчугулазы бодалын чугаалаар. Диалог болгашмоно бжимелболгашаасчугаагаажыглаар.Хөй уткалыгсөстөрниңутказынтодарадыр;сөс көжүргенуткаларын аңгылаар; оларны ч Чугаагасинонимнер,антонимнер, омонимнер,эвфемизмнер,
	Чүве ады.Демдек ады.Санады. Морфологтугсайгарылга.		фразеологизмнерниажыглаар,чугааданта Ылгавыр демдектериниң аайы-билеүнне Сөзүглел тургузарда, тываорфографияныңнормаларынсагыыр Аттыгчугаакезектериниңморфологтугса Аттыгчугаакезектеринаасболгаш бжимелчугаагаидепкейлигажыглаар,чу Чугаазынсайзырадыры-билеянзы-бүрү байдалдарның чижектерин көргүскөноо

	<i>Түңнелхыналдаажыл</i>	Түңнелхыналдаажылдыкүүседир.
	<i>Проект «Тыва дылдыңчечени»</i>	Төлевилел тургузарынга киржир, аңааха номнарны,словарьларнычыыр.